

Τίτλος μαθήματος:
Η φιλοσοφία ως "τέχνη του βίου" και η αναζήτηση της αταραξίας: Κυνικοί,
Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί.

Μάθημα 12ο
Η αναβίωση του Σκεπτικισμού: Η σκεπτική ακαδημία.

Διδάσκων:
Πουλακίδας Παναγιώτης
panroulakidas@gmail.com

1. Η σκεπτική Ακαδημία

Η Σκεπτική ή λεγόμενη Μέση και Νεότερη Ακαδημία, εφάρμοσε τον λεγόμενο Ακαδημεικό Σκεπτικισμό, με κύριους εκπροσώπους της τον Αρκεσίλαο (περίπου 315-240), ιδρυτή της Μέσης Ακαδημίας, και τον Καρνεάδη (περίπου 214-128), ιδρυτή της Νεότερης Ακαδημίας. Μαθητές του τελευταίου ήταν ο Κλειτόμαχος και ο Φίλων ο Λαρισαίος. Ο Αρκεσίλαος ασκήθηκε στη διαλεκτική και υιοθέτησε την επιχειρηματολογία των σχολών των Μεγάρων και της Ερέτριας, που επηρεάστηκαν από την ελεατική Λογική. Η σκέψη του κατηύθυνε τα βέλη της ενάντια στη λογική των Στωικών και στη θεωρία για το κριτήριο της αλήθειας. Αυτή την πολεμική συνέχισε με επιτυχία και ο Καρνεάδης, αφού πρώτα είχε μελετήσει καλά τα κείμενα των Στωικών. Κεντρική αρχή των Ακαδημεικών Σκεπτικών ήταν η θέση πως είναι απολύτως αδύνατο να γνωρίσουμε κάτι με βεβαιότητα. Η άγνοια καθίσταται για τους Ακαδημεικούς σκεπτικούς αυτοσκοπός και ως εκ τούτου ταυτίζεται με το περιεχόμενο της ευδαιμονίας. Ο ευτυχισμένος άνθρωπος είναι αυτός ο οποίος έχει αποδεχθεί τη θέση πως δεν μπορούμε με κανέναν τρόπο να γνωρίσουμε τίποτα με βεβαιότητα. Αυτή η θέση έχει ως συνέπεια την αταραξία. Ως εκ τούτου οι Ακαδημεικοί Σκεπτικοί δεν ταυτίζουν την ευδαιμονία με την αταραξία αλλά υποστηρίζουν πως η ευδαιμονία του ανθρώπου έγκειται στην απόλυτη αποδοχή της άγνοιάς του, μία θέση που όταν κάποιος την αποδεχθεί θα έχει ως συνέπεια της, την αταραξία. Ωστόσο, η όλη θεωρία των ακαδημεικών σκεπτικιστών κλονίστηκε από την ίδια την αντίφαση που κλείνει μέσα της. Ενώ δηλαδή υποστήριζαν ότι δεν υπάρχει καμιά αλήθεια, με το να ισχυρίζονται ότι αυτό που λένε είναι η απόλυτη αλήθεια αποδέχονται την ύπαρξη μιας τουλάχιστον αλήθειας: την ύπαρξη δηλαδή της απόλυτης άγνοιας. Έτσι καταργούν την ίδια τους τη θεωρία.

Οι Ακαδημεικοί Σκεπτικοί πίστευαν ότι οι άνθρωποι είναι καταδικασμένοι να ζουν μέσα στο ψέμα και στην άγνοια. Τα επιχειρήματα υπέρ αυτής της άποψης είναι δύο και τα εισηγήθηκε ο Αρκεσίλαος

1. Ο αισθητός μας κόσμος κυριαρχείται από τη διαρκή μεταβολή. Οι αισθήσεις μας επομένως παρουσιάζουν τα πράγματα διαφορετικά κάθε φορά. Δεν μας δίνουν έγκυρες πληροφορίες και μας απομακρύνουν από την αλήθεια, δηλαδή δεν εξασφαλίζουν μια σαφή και αληθινή γνώση. Στο πρώτο αυτό επιχείρημα ουσιαστικά επανέλαβε ό,τι είχε υποστηρίξει ο Πλάτωνας.

2. Ούτε ο νους ούτε οι συλλογισμοί του μπορούν να μας εξασφαλίσουν μια έγκυρη γνώση των πραγμάτων. Προς ενίσχυση αυτής του της άποψης επικαλείται επιχειρήματα τα οποία αποδεικνύουν την αδυναμία ύπαρξης αληθών λογικών συμπερασμάτων και ορισμών. Ένα τέτοιο επιχείρημα είναι το «Σόφισμα του σωρείτη»: Ας υποθέσουμε πως έχουμε ένα σύνολο από κόκκους σιταριού. Μπορούμε λογικά να ορίσουμε πότε αυτό το σύνολο είναι σωρός και πότε σταματά να είναι; Ας υποθέσουμε πως έχουμε έναν κόκκο σιταριού και προσθέτουμε δίπλα έναν άλλο ομοειδή κόκκο και έναν άλλο κι έναν άλλο κ.ο.κ., πότε το σύνολο αυτό θα μπορούμε να πούμε με σιγουριά πως αποτελεί σωρό; Αντίστροφα επίσης από έναν σωρό, εάν αφαιρέσουμε ένα ομοειδή κόκκο και έναν άλλο κ.ο.κ., πότε θα φτάσουμε στο σημείο που το σύνολο που έχουμε μπροστά μας δεν είναι πια σωρός; Η απάντηση τους ήταν πως είναι απολύτως αδύνατο να απαντήσουμε σε αυτές τις ερωτήσεις ούτε χρησιμοποιώντας τις αισθήσεις μας αλλά ούτε χρησιμοποιώντας τον λόγο.

Ακολουθώντας τέτοιου τύπου επιχειρήματα οι Ακαδημεικοί Σκεπτικοί προσπάθησαν να αποδείξουν πως δεν είναι δυνατό να οδηγηθούμε σε γνώση, ούτε ακολουθώντας τις αισθήσεις μας αλλά ούτε ακολουθώντας τον λόγο. Στην ενότητα που ακολουθεί θα εστιάσουμε στον τρόπο με τον οποίο η κριτική τους βάζει ως στόχο της την θεωρία των Στωικών για την καταληπτική φαντασία και πως οδηγεί την ίδια την στωική σχολή να μετασχηματίσει τον ορισμό της καταληπτικής φαντασίας.

2. Ο ορισμός της καταληπτικής φαντασίας και η κριτική των Ακαδημεικών

Ο πρώτος ορισμός που διατυπώνει ο Ζήνων μας παρουσιάζει την καταληπτική φαντασία ως την ικανότητα εκείνη του ανθρώπου που του επιτρέπει να αντιλαμβάνεται τα υλικά αντικείμενα όπως αυτά είναι πραγματικά. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει υπάρχουν κάποιες κεντρικές στωικές θέσεις οι οποίες υπονοούνται ως υπόβαθρο στον ορισμό του Ζήωνα. Ας αναφερθούμε εκτενέστερα σε αυτές τις θέσεις.

Πρωτίστως, οι Στωικοί υποστηρίζουν πως η ίδια η φύση έχει προικίσει τα πλάσματα της και ειδικά τα έλλογα πλάσματα με την ικανότητα να μπορούν να κάνουν ακριβείς διακρίσεις μεταξύ των αντικειμένων γύρω τους προκειμένου να μπορούν να ζήσουν σε συμφωνία με την φύση τους.

Όπως σημειώνει ο Σέξτος αναφερόμενος στους Στωικούς:

«Γιατί η φύση μας έχει προικίσει με την αίσθηση και την φαντασία που πηγάζει από αυτή σαν το φως μας, προκειμένου να μπορούμε να γνωρίσουμε την αλήθεια. Είναι λοιπόν παράλογο να αρνείται κανείς αυτήν την ικανότητα μας και να μας απογυμνώνει από αυτό το φως».

Ενώ στο ίδιο πνεύμα ο Κικέρων θεωρεί απερισκεπτους (temeritate eorum) αυτούς που πιστεύουν πως οι άνθρωποι δεν μπορούν να γνωρίσουν τίποτα και αρνούνται όλες τις ικανότητες με τις οποίες μας έχει προικίσει η φύση.

Έχουμε ήδη αναφερθεί στην παραπάνω θέση στα προηγούμενα μαθήματα. Στο σημείο αυτό όμως κρίνεται αναγκαίο να αναφέρουμε μία ακόμα στωική θέση η οποία προϋποτίθεται. Η θέση αυτή προβλέπει πως το ηγεμονικό συγκαταθέτει φυσικά και πάντοτε στις καταληπτικές παραστάσεις καθώς οι τελευταίες είναι αληθείς και αυταπόδεικτες, μας αποδίδουν δηλαδή πάντοτε με απόλυτη ακρίβεια το αντικείμενο τους.

Σύμφωνα με τον Σέξτο:

«Ως εκ τούτου, η καταληπτική φαντασία δεν είναι απλά το κριτήριο της αλήθειας παρά μόνο όταν αυτή δεν έχει κανένα εμπόδιο. Γιατί αυτή μόνο είναι εναργής και έκτυπη, τραβώντας μας από τα μαλλιά, λένε (εννοείται οι Στωικοί), και οδηγώντας μας σε συγκατάθεση χωρίς να χρειάζεται τίποτα άλλο προκειμένου να το πετύχει αυτό ή να αποδείξει την διαφορά της από τις άλλες παραστάσεις».

Ενώ χρησιμοποιώντας μία παρομοίωση ο Κικέρωνας μας αναφέρει πως όπως αναγκαία μία πλάστιγγα θα ισορροπήσει εάν τοποθετήσουμε βάρος και στις δύο πλευρές της έτσι και το ηγεμονικό θα συγκαταθέσει αναγκαία σε αυτό που είναι αυταπόδεικτο (perspicuis).

Διαφαίνεται ήδη λοιπόν για ποιον λόγο η θεωρία του Ζήνωνα σχετικά με ένα βέβαιο είδος γνώσης το οποίο πηγάζει από τις δυνατότητες με τις οποίες η ίδια η φύση τροφοδοτεί τον άνθρωπο ήταν λογικό να προσεγγίσει την έντονη κριτική των σκεπτικών οι οποίοι δεν θα αποδέχονταν ποτέ την ύπαρξη ενός τέτοιου είδους γνώσης. Ας στραφούμε σε αυτή την κριτική.

Τόσο ο Αρκεσίλαος όσο και ο Καρνεάδης επέμειναν με μία σειρά επιχειρημάτων πως δεν είναι δυνατό να διαχωρίσουμε μεταξύ καταληπτικής παράστασης και άλλων παραστάσεων καθώς η καταληπτική παράσταση δεν είναι δυνατόν να διακριθεί από τις άλλες παραστάσεις. Η κριτική τους εστίασε στις ακόλουθες σχέσεις:

1. την σχέση της παράστασης με το ίδιο το ηγεμονικό
2. την σχέση της παράστασης με το αντικείμενο από το οποίο πηγάζει.

Αναφορικά με την πρώτη σχέση, υποστήριξαν πως είναι δυνατό κάποιος να έχει μία παράσταση η οποία δεν είναι καταληπτική αλλά η οποία φαίνεται καταληπτική και να συγκαταθέτει σε αυτή ως εάν να είναι καταληπτική. Η, αντίθετα, πως είναι επίσης δυνατόν κάποιος να έχει μία καταληπτική παράσταση αλλά να μην συγκαταθέτει σε αυτήν. Τα παραδείγματα που χρησιμοποιούν είναι η περίπτωση του Ορέστη κατά την οποία ο τελευταίος βλέπει την Ηλέκτρα ως Ερινύα και συγκαταθέτει πλήρως σε αυτή του την παράστασή και η περίπτωση του Άδμητου, ο οποίος παρόλο που βλέπει εμπρός του με καταληπτικό τρόπο την γυναίκα του, Άλκηστη, δεν είναι δυνατό να συγκαταθέσει σε αυτήν του την παράσταση καθώς γνωρίζει πως οι νεκροί δεν είναι δυνατό να γυρίσουν από τον άλλο κόσμο (Σέξτος, Προς Μαθηματικούς 7.402-10, 7.247-52, 7.253-60). Τα παραπάνω παραδείγματα προσπαθούν να αμφισβητήσουν την θεώρηση του Ζήνωνα για την καταληπτική φαντασία σε δύο σημεία. Πρώτον, στην θέση του πως το ηγεμονικό συγκαταθέτει κατά μία έννοια «αυτόματα» σε περιπτώσεις καταληπτικής φαντασίας και, δεύτερον, στην ιδέα πως η καταληπτική παράσταση διαφέρει από τις άλλες παραστάσεις και γίνεται διακριτή από αυτές.

Σχετικά με την δεύτερη σχέση, την σχέση δηλαδή της παράστασης με το αντικείμενο από το οποίο πηγάζει, η κριτική, εκ στόματος Καρνεάδη, εστίασε στο κατά πόσον είναι πράγματι δυνατό να διαχωρίσουμε ανάμεσα σε παραστάσεις πανομοιότητες, διακρίνοντας εκείνες που είναι καταληπτικές από εκείνες που δεν είναι. Πράγματι, πως είναι δυνατό άραγε με καταληπτικό τρόπο να ξεχωρίσει κανείς δύο παραστάσεις που παράγονται από απολύτως όμοια αντικείμενα όπως για παράδειγμα δύο όμοια αυγά ή πόσο εύκολο είναι να μπερδέψει κανείς δύο δίδυμους όπως ο Κάστωρ και ο Πολυδεύκης (Σέξτος, Προς Μαθηματικούς 7.402-10); Πράγματι, σύμφωνα με αυτή την κριτική εάν αναλογιστούμε δύο πανομοιότυπα πλάσματα, όπως δύο δίδυμοι τότε είναι δυνατό να αναλογιστεί κανείς πως δύο διακριτά πλάσματα είναι δυνατό να δημιουργήσουν την ίδια παράσταση γεγονός που οδηγεί σε αμφιβολία σχετικά με το ποιο είναι κάθε φορά το αντίστοιχο φανταστό. Τί συμβαίνει σε αυτές τις περιπτώσεις; Δεν παράγουν άραγε δύο διαφορετικά αντικείμενα την ίδια ακριβώς παράσταση; Πως είναι δυνατό να ξεχωρίσουμε μεταξύ της καταληπτικής παράστασης ενός αυγού χ και της πανομοιότητης παράστασης που πηγάζει από ένα αυγό ψ ;

Συνοψίζοντας, η κριτική των Ακαδημεικών κινείται προς δύο κατευθύνσεις. Από την μία πλευρά, αμφισβητεί το γεγονός πως από την οπτική του πρώτου προσώπου είναι δυνατό να

διαχωρίσουμε μεταξύ καταληπτικής και μη καταληπτικής παράστασης. Οι Ακαδημεικοί επέμειναν χαρακτηριστικά στην θέση πως είναι δυνατό να υπάρχουν τόσο καταληπτικές παραστάσεις στις οποίες δεν συγκαταθέτει το ηγεμονικό όσο και μη καταληπτικές παραστάσεις οι οποίες ομοιάζουν με τις καταληπτικές και στις οποίες συγκαταθέτει το ηγεμονικό. Από την άλλη πλευρά, η κριτική τους στράφηκε επίσης και στον τρόπο με τον οποίο εμφανίζονται οι παραστάσεις από την οπτική του τρίτου προσώπου. Το ερώτημα που έθεσαν έγκειται στο πως είναι τελικά δυνατό να διαχωρίσει κανείς μεταξύ δύο παραστάσεων όταν αυτές πηγάζουν από δύο πανομοιότυπα αντικείμενα. Μήπως εν τέλει, καταλήγουν, είναι αδύνατον να διαχωρίσουμε μεταξύ καταληπτικής παράστασης και άλλων παραστάσεων όπως επίσης είναι αδύνατον να είμαστε βέβαιοι εάν η παράσταση που έχουμε κάθε φορά είναι όντως καταληπτική;

Οι παρατηρήσεις των σκεπτικών της Ακαδημίας είναι αλήθεια πως δεν πέρασαν απαρατήρητες από τους Στωικούς φιλοσόφους γεγονός που γίνεται αισθητό από την έντονη προσπάθεια των τελευταίων να απαντήσουν σε αυτές. Όσον αφορά την πρώτη κριτική οι Στωικοί επέμειναν πως τα παραδείγματα των Ακαδημεικών Σκεπτικών εστιάζουν σε περιπτώσεις όπου τα υποκείμενα βρίσκονται σε μη φυσιολογικές νοητικές καταστάσεις και γι' αυτόν τον λόγο δεν είναι δυνατό να χαρακτηριστούν ως υγιή έλλογα υποκείμενα. Έτσι, τα προβλήματα που εντοπίζονται, όπως η αδυναμία τους να συγκαταθέσουν σε καταληπτικές παραστάσεις ή η διαστρεβλωμένη κατανόηση τους σχετικά με το εάν η παράσταση που βιώνουν είναι ή δεν είναι καταληπτική αποτελούν προβλήματα που πηγάζουν από την μη υγιή κατάσταση του ηγεμονικού τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί εκείνο του Ορέστη. Οι Στωικοί εστιάζουν στο γεγονός πως ήταν κάτω από συνθήκες παράνοιας που ο Ορέστης αντιλαμβανόταν όσα αντιλαμβανόταν.

Έπειτα, όσον αφορά την δεύτερη κριτική η απάντηση των Στωικών πηγάζει από την ίδια την μεταφυσική τους. Σύμφωνα με την στωική κοσμολογία (Κικέρωνας, *Academica* 2.83-5) δεν είναι δυνατό να υπάρχουν εντός του κόσμου δύο ή παραπάνω ακριβώς ίδια αντικείμενα, ώστε να είναι ενδεχόμενο να ταυτίσουμε το ένα με το άλλο. Αυτή η θέση βέβαια απλώς μεταθέτει ελαφρώς το ερώτημα καθώς ακόμα και εάν δύο αντικείμενα δεν είναι πανομοιότητα είναι δυνατό να είναι τόσο όμοια που η δυνατότητα διάκρισης μεταξύ τους να είναι απειροελάχιστη. Οι Στωικοί έχουν επίγνωση αυτής της παραμέτρου. Η τελική τους απάντηση σε αυτήν την κριτική μας παρουσιάζεται με πολύ όμορφο τρόπο από τον Κικέρωνα (Κικέρωνας, *Academica* 2.57) ο οποίος διερωτάται πως είναι άραγε δυνατό μία μητέρα να μπορεί να διαχωρίσει μεταξύ των δύο δίδυμων παιδιών της; Η απάντηση του είναι πως αυτό που δίνει αυτήν την δυνατότητα είναι η εξοικείωση και η εξάσκηση. Τα δύο αυτά

στοιχεία παρουσιάζονται και ως αυτά που απαιτούνται, ως αναγκαίες συνθήκες δηλαδή, προκειμένου να μπορεί κανείς να διαχωρίζει μεταξύ όμοιων αντικειμένων εν γένει και έτσι οι παραστάσεις του να είναι καταληπτικές. Ο σοφός δηλαδή παρουσιάζεται στα εν λόγω χωρία ως ένας άνθρωπος ο οποίος μέσω της εξάσκησης έχει αποκτήσει τέτοιο βαθμό εξοικείωσης με τον ίδιο τον κόσμο που όλες του οι παραστάσεις είναι πάντοτε καταληπτικές.

Οι παραπάνω απαντήσεις στις σκεπτικιστικές αντιρρήσεις συνοψίζονται από τον Ζήνωνα σε μία τρίτη συνθήκη (όποια οὐκ ἂν γένοιτο ἀπό μὴ ὑπάρχοντος) την οποία προσθέτει στον ορισμό του για την καταληπτική φαντασία. Έτσι ο εν λόγω ορισμός διαμορφώθηκε ιστορικά ως εξής:

1. Πηγάζει από το υπάρχον (ἀπό ὑπάρχοντος).
2. Μας παρουσιάζει αυτό το υπάρχον ακριβώς όπως είναι (κατ' αυτό το υπάρχον έναπομεμαγνή και έναπεσφραγισμένη).
3. Η οποία δεν είναι δυνατό να δημιουργηθεί από το μη υπάρχον (όποια οὐκ ἂν γένοιτο ἀπό μὴ ὑπάρχοντος).